

SELF-ORYANTALİST BİR İDEOLOJİ: TOPLUMSAL CİNSİYET

Oğuzhan KABAKÇI, 19 Ağustos 2024

https://www.kitaptahlili.com/index.php?option=com_content&view=article&id=545:self-oryantalist-bir-deoloji-toplumsal-cinsiyet&catid=34:yaz-ve-makaleler&Itemid=53

Kadın Araştırmaları Dergisi’nde 27.12.2023 tarihinde yayınlanan “Ömer Nasuhi Bilmen’in Büyük İslam İlmihali’nde Toplumsal Cinsiyet” başlıklı makale çokça tartışılmış ve çalışmaya birçok eleştiri getirilmiştir. Bu yazıda önceki eleştiri yazılarından farklı olarak mezkûr makalenin epistemik kodları incelenecek, toplumsal cinsiyet ideolojisinin muhatabını nasıl bir düşünce biçimine icbar ettiği irdelenecek, literatürün sığ tekrarları ele alınacaktır.

Öncelikle, makalenin esasını teşkil eden toplumsal cinsiyet kavramına göz atmak gerekiyor. Toplumsal cinsiyet (gender) kavramı 1950’li yıllarda John Money tarafından ortaya atılmış ve 1972 senesinde Aan Oakley tarafından sosyoloji bilimine dahil edilmiştir. Üzerinde mutabakata varılamamış bir kavram olsa da toplumsal cinsiyet, taraftarları tarafından: “*Biyolojik cinsiyetin haricinde, toplumsal ve kültürel olarak belirlenen ve bu nedenle içeriği toplumdan topluma olduğu kadar tarihsel olarak da değişebilen “cinsiyet konumu” ya da “cins kimliği”*” şeklinde tanımlanmaktadır. Tüm tanımların üzerinde mutabık oldukları nokta, cinsiyetin, biyolojik yönü dışındaki etkenlerle şekillendiğidir. Zaten gender’ın Türkçe karşılığı olan “toplumsal cinsiyet” ifadesindeki Fransızca -sel/-sal eki iyelik anlamı katar ve cinsiyeti toplumun kültürü, inancı, sosyo-ekonomik şartları üzerinden açıklamayı ifade eder.

Ne var ki, 1950’lerde akademik bir kavram olarak ortaya çıkan ve bir ideoloji haline gelen toplumsal cinsiyetin tarihi oldukça yenidir. Peki bu düşünce hangi şartlarda ortaya çıkmıştır? Her fikrin/kavramın/ideolojinin doğduğu zaman ve mekânın çocuğu olduğu gerçeği, bizi toplumsal cinsiyetin ortaya çıktığı Avrupa’nın geçmişine gitmeye mecbur etmektedir. “Uzak geleceği görenler, uzak geçmişten bakanlardır.” kaidesi gereği modern Avrupa düşüncesini kuran Antik Yunan’dan başlayalım: Cinsiyet araştırmacılarına göre Ege havzasının bu kendine has uygarlığı “cinsiyet eşitsizliğinin başladığı yer” olabilir. Çünkü toplumun yarısını teşkil eden kadınlar açıkça ikinci sınıf kabul edilmekteydi. Felsefe tarihinin “muallim-i evvel”i Aristo kadınları, akılsal değil duygusal birer varlık oldukları gerekçesiyle ikinci sınıf saymıştır. Hipokrat, kadının kalitesiz spermelerden yaratıldığını söylemiş, Homeros ise erkeğin karısı ve çocukları üzerinde yasa koyma yetkisi olduğunu belirtmiştir. Kadınlar hakkında ortaya konan bu düşüncelerin hayatın her alanına yön verdiği muhakkak. O kadar ki, babaları öldüğünde

kadınlar mirastan pay alamaz, evlendiklerinde kocalarının dinine geçer, evden çıkmaları ayıp karşılanır, hamilelik dönemlerinde kirliliği kabul edilir, vatandaş sayılmaz, mecliste yer alamaz, hukuki işlerini kendilerini yürütemezlerdi. Bu anlayış, Yunan mirasını devralan Roma’da da devam etmiştir. Evin reisi aile fertleri üzerinde “öldürmek” dahil sonsuz bir tasarruf sahibi sayılmış; hukuk, ev içine müdahil olmamıştır. Sosyal hayatta yer edinmesi mümkün olmayan kadınlar, Roma’nın Doğu toplumları ile karşılaşmasıyla ticaret yapmak gibi bazı haklar elde etse de bu durum, bir “bozulma” olarak telakki edilmiştir.

Bu girizgâhtan sonra, miladî 4. asrın sonunda Roma İmparatorluğu’nun resmî dini olan muharref Hristiyanlığın kadınlar hakkındaki ifadeleri bizi şaşırtmamalı:

“Çünkü erkek kadından değil, kadın erkekten yaratıldı. Erkek kadın için değil, kadın erkek için yaratıldı.” (Korintliler, 11:8-9)

“Çünkü önce Âdem, sonra Havva yaratıldı; aldatılan da Âdem değildi, kadın aldatılıp suç işledi. Ama doğum yapıp kurtulacaktır; yeter ki, sağduyuyla iman, sevgi ve kutsallıkta yaşasın.” (Timoteos, 2:13-15)

Hristiyanlığın tahrif edilmesi ve Roma-Bizans kültürünün dinle karışması erkek ve kadının konumunun çok net olarak ayrıldığı bir din ortaya çıkardı. Bu dinin tanrısı erkekti, kadınlarsa “yardımcılar” olarak konumlandırılıyordu. Ne var ki, bu ihsan her kadına değildi... Hristiyanlığa göre insanın cennetten kovulmasına sebep olan Hz. Havva idi. Şeytan onu aldatmış, o da Hz. Adem’i yanıltmıştı. Ayrıca kadın, erkekte cinsel istek doğurmasından dolayı da bir günah kaynağıydı. Cinsellik ancak üremek amaçlı olduğunda caiz olabilirdi ve cinsel zevk diğer tüm zevkler gibi insanı mukaddesattan alıkoyuyordu. Münzevi hayatın terviç edildiği Hristiyanlıkta kadınlar Hz. Meryem’i örnek almaya çağırılıyordu. Asi ve kötüye sevk eden Havva’ya karşı, ehil ve Rabbe adanmış bakire Meryem...

Orta Çağ’ı kilisenin tasallutu altında cadılık, uğursuzluk, kirlilik, akılsızlık ithamlarıyla geçiren kadınlar için mülkiyet, veraset, velayet gibi en temel haklar hayaldi. 16. ve 17. yüzyılda çıkan birkaç cılız sesi saymazsak kadınların örgütlü hak talepleri Fransız İhtilali’nin ardından başladı. En temel haklarını isteyen kadınlar feminizmin “birinci dalga” olarak isimlendireceği süreci başlattılar. Bu yazıda detayına girmeyeceğimiz tartışmalar peşi sıra sökün etti. Fakat bir soru, feminizmin ikinci dalgasına gebeydi: “Kadınlar erkeklerle aynı haklara sahip olmayı, yani eşitlik talep ediyorlar. Peki kadınlar ve erkekler eşit mi?” Kadın ve erkek arasındaki biyolojik, fizyolojik, psikolojik farklılıklar hak taleplerinde kadınların önünü tıkadığında, bu farklılıkların doğuştan var olduğu değil sonradan inşa edildiği tezi ortaya atıldı. Simone de Beauvoir’in

1949'da yayınladığı *İkinci Cins* kitabında söylediği “*Kadın doğulmaz, kadın olunur!*” sözü ikinci dalga feminizmin mottosu olacaktı.

Böylece “kadın” ve “kadınlık” iki ayrı olgu olarak tartışılmaya başlandı. Biri (sex) değiştiremeyeceğimiz biyolojik gerçeğimiz, diğeri ise (gender) toplumun algılarıyla inşa ettiğimiz rollerdi. Serencamın bu noktasında toplumsal cinsiyet doğdu.

Toplumsal cinsiyet kavramının tarihçesine girerken söylediğimiz cümleyi hatırlayalım: “*Her fikrin/kavramın/ideolojinin doğduğu zaman ve mekânın çocuğu olduğu gerçeği, bizi toplumsal cinsiyetin ortaya çıktığı Avrupa'nın geçmişine gitmeye mecbur etmektedir.*” Dikkat sahibi her zihnin fark edeceği şekilde, bu anlatılanlar başkasının hikayesidir. Dünyanın geri kalan bölgelerinde fert ve toplumun hikayesi farklı şekilde seyretmiştir. Örneğin Batı'da kadınların cadı oldukları isnadıyla yakıldıkları dönemde Afrika'da kadın kraliçeler hüküm sürüyordu. Asya'nın steplerinde bozkırın göçebe çocukları kadınlara Avrupa'nın vermediği hakları vermişti. İslam, tarihin gördüğü en büyük devrimi yapmış ve Avrupalı kadının ancak 19. asırda elde edebileceği mülkiyet, miras, velayet, hukuka erişim gibi temel hakları daha 7. asırda garanti altına almıştı. O halde nasıl oluyor da bir medeniyetin kendi zaman ve zemininde ortaya çıkan bir kavramla farklı medeniyetlerin toplum yapılarını değerlendirebilecek bir cihanşümûllük iddiasında bulunulabiliyor? Bu iddia, modern Avrupa'nın lineer tarih anlayışı ve evrensellik iddialarından mebnidir. Batı'nın, tarihi ilkel/primitif/geri olandan medeni/gelişmiş/ileri olana daimî bir akış olarak kabul eden lineer tarih felsefesi tüm insanlığın ortak bir seyre mecbur olduğu tezine dayanır. Bu teze göre Avrupa'nın Rönesans-Reform-Coğrafi Keşifler-Aydınlanma-Sanayi Devrimi ile kat ettiği mesafe, insanlığın takip edeceği/etmesi gereken yegâne rotadır. Ekonomik olarak liberal sistemi, siyasi olarak demokrasiyi varılabilecek en müttekâmil sistemler olarak imleyen ve dünyanın sonunu ilan eden Batı'nın, kendi kadınlarının ferdi ve toplumsal mücadelesini tüm kadınların ulaşması gereken bir gelişmişlik kıstası olarak görmesi bu zaviyeden bakınca daha iyi anlaşılacaktır.

Bu tafsilatlı girişten sonra kendisinden alıntılar yaparak değerlendireceğimiz “Ömer Nasuhi Bilmen'in Büyük İslam İlmihali'nde Toplumsal Cinsiyet” başlıklı makalenin başlığının dahi sorunlu olduğu görülmektedir. Eğer toplumsal cinsiyet kavramı ve muhtevası, Batı literatüründeki karşılıkları ile kabul ediliyor ve Ömer Nasuhi Bilmen'in Büyük İslam İlmihali bu paradigma ile ele alınıyorsa değerlendirmelerin çarpıklıklar, neticenin sorunlarla dolu olması kaçınılmaz olacaktır. Usûl olarak mezkûr makaleden yapılan alıntılar kalın punto ile ve sayfa numarası verilerek yazılacak, altında değerlendirmelerimiz bulunacaktır.

“Hatta cinsiyete dair geleneksel beklenti ve anlayışların yerleşip güçlenmesinde dinî metinlerin oldukça mühim bir rolü vardır. Antropolojik çalışmalar kadınların daha düşük bir varoluş düzlemine yerleştirilmesinin kültürel bir inşa olduğunu ve bu yöndeki dinî metinlere sızan çok yaygın kanaatlerin kadın bedeni ve üreme işlevleri üzerine temellendiğini ortaya koymaktadır. Buna göre kadınların toplumsal pratikleri cinsellik temelinde açıklanır; kadınlar beden, cinsellik ve üreme aracılığıyla tanımlanır.” s.209.

Yazar, makalesine akademinin klasik üslubu olan tek tipleştirme ile giriş yapmaktadır. Buna göre geleneksel beklenti ve anlayış kadının üreme işlevi üzerine temellendiği gibi kadının anneliği “düşük bir varoluş düzlem”dir. Peki, 20. yüzyıla ait bir feminist tezi olan “anneliğin ikincil/düşük değerde bir iş olduğu” söylemini diğer kültürlerin tamamına hakikatmiş gibi teşmil etmek bilimsel olmaktan ziyade ideolojik değil midir? Kaynak olarak Batı’nın doğulu toplumları sömürmek ve onların evrimin önceki basamaklarında olduklarını ispat etmek için araçsallaştırdığı sosyal bilimlerden biri olan antropolojiye atıf yapılması, yazının geneline hâkim olan lineer tarihin anlayışın açık bir göstergesidir.

“Dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliği kadına yönelik şiddetin dayanağını oluşturmakta...” s.209.

“Cinsiyetler arası eşitsizliklerle kadına yönelik çeşitli şiddet biçimleri arasında güçlü bağlantılar olduğunu ve eşitsizlik keskinleştikçe şiddet türlerinin görülme sıklığının arttığını biliyoruz.” s.210.

“Dolayısıyla toplumsal cinsiyet anlayışı, kadınlar için bir baskı, dışlama, istismar, eşitsizlik ve şiddet döngüsü yaratırken, erkekleri de bu işleyişi devam ettirme baskısı altına almaktadır.” s.211.

Toplumsal cinsiyet eşitliği söyleminin en temel iddialarından biri eşitsizliğin kadına yönelik şiddeti doğurduğu iddiasıdır. Yaygın söylemin aksine, toplumsal cinsiyet eşitsizliği kadına şiddetin ana sebeplerinden değildir. Ülke mevzuatlarında 1980’li yıllardan beri kadın-erkek eşitliğine uygun hareket eden, Dünya Ekonomik Forumu’nun 2006 yılından beri yayımladığı Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu’nda her yıl ilk 3 sırayı paylaşan İsveç, Norveç ve Finlandiya’da kadına şiddet ve tecavüzün önünün alınamadığı ne yazık ki pek bilinmiyor. (1)

“Müslüman toplum üzerinde yaygın oranda etkileri olan ilmiyelerde çizilen dindarlık modeli, toplumun kadın ve erkek olmaya yüklediği anlamlar açısından oldukça fikir vericidir. Bu eserlerin çoğunda kadınların özsaygısı ve temel yaşamsal hakları elinde olan özgür bir insan olarak değil de geleneksel ataerkil toplumu devam ettiren ev kadını ve annelik görevleri üzerinden ele alındığı ve kadınların fetvalar verilirken daha ikincil bir konumdan meseleye dâhil edildikleri açıkça görülür.” s.210.

“Kadınların ev alanını var eden, sürekli hale getiren emeği ekonomi-dışı, ölçülemez, karşılıksız bir fedakârlık olarak kadının doğasının bir parçası görülür. Bu da kadınların emeğinin sosyal hak ve ayrıcalıkların konusu olması, daha da önemlisi bütünlüklü bir insan olarak dikkate değer görülmeleri ve ciddiye alınmalarını engelleyerek, kendilerini istismara, baskı ve şiddete açık hale getirir.” s.212.

Metinde ev hanımları ve anneler açıkça “özsaygısı ve temel yaşamsal hakları elinden alınmış” özgür olmayan insanlar olarak tanımlanmaktadır. Çünkü ev hanımı ve anne olmayı kabul eden kadınlar, evdeki işleri “ekonomi dışı” yapmaktadırlar. Yazarın, ev işinin ekonomiye dahil edilmemesinin kadının dikkate değer görülmemesine ve şiddet görmesine sebep olduğunu söylemesi hiçbir mesnedi olmayan bir iddiadır. Ona göre bu durumda kadınlar, geleneksel ataerkil toplumu devam ettirmektedirler.

Peki ataerkil toplum nedir? Eğer erkek ve kadın arasında tam anlamıyla eşitliğin olmadığı toplum ve dinlere ataerkil diyorsak, İslam ataerkil midir?

“... Büyük İslam İlmihali’nde, kadınların insan olarak erkeklerle eşit olduğu; inanç, ibadet, günah, sevap gibi hususlarda aynı sorumluluğa sahip oldukları ifade edilirken; dinî ve toplumsal hareketlilik, liderlik, şahitlik, miras gibi konularda eşit olmadıklarını ortaya koyan hükümler bulunmaktadır.”
s.230.

“Oysa ilmihal gibi yaygın etkisi olan dinî metinlerin, kadınları erkeklere itaat etmesi beklenen sessiz köleler olarak tasarlayan kabullerden arındırılması gerekmektedir. Erkek ve kadın arasında insani ve hukuki eşitliğe dayalı bir yaklaşımla dinî metinlerin kadınları kısıtlayıcı argümanların hüküm sürdüğü bir alan olmaktan çıkarılması, dinî alanı kadınlar için de daha güvenli hale getirecektir.”
s.231.

Büyük İslam İlmihali üzerinden İslami hükümleri ele alan ve bunları eşitliğe aykırı bulan yazara göre İslam, ataerkindir. O kadar ki, bu eşitsizlik kısıtlayıcıdır ve dinî alan kadınlar için güvensizdir.

İslam, kadın ve erkeği Allah’a kul olmak bakımından eşit görse de hak ve sorumluluklar açısından eşitlikçi değil adildir. Peki, ataerkilliği çağdışı/gayr-ı insani/kadınlar için tehlikeli ve şiddetin kaynağı olarak gören biri İslamî hükümlerle bu gerçekliği nasıl meczedecektir? Yazarın ve kendisiyle aynı görüşü paylaşan toplumsal cinsiyet eşitliği savunucularının önünde iki yol bulunmaktadır: Ya hükümleri, kıssaları, hatta müzekker (eril) ve müennes (dişil) dil yapısıyla eşitsizliğin kaynağı olan dini metinlerin tamamı yeniden yazılacak yahut başta Kur’an-ı Hakim olmak üzere dini metinler indikleri gelişmemiş topluma hitap eden tarihsel metinler olarak kodlanacaktır:

“Kur’an ataerkil bir fon barındırmakla beraber kendi bütünlüğü içinde değerlendirildiğinde, kadınlara bağımsız ve namuslu bir statü sağlamaya uğraşan radikal bir değişimin önünü açmıştır.”
s.220.

“Çünkü İslam da birçok din gibi varlığını devam ettirmek için çeşitli coğrafyalarda birçok gelenek ve İslam öncesi uygulamayla uyumlu hale gelmiştir.” s.215.

“Dinler, içinde yer aldıkları farklı toplumların kendine özgü niteliklerine uyum sağlayarak ve karşılığında onların bazılarını değiştirerek varlıklarını sürdürürler. Yani hiçbir din başlangıçtaki saf halinde kalmaz, her zaman toplumların maddi koşullarından kaynaklanan birtakım unsurlarla değişime uğratılır.” s.217.

Toplumun ve toplumdaki her ferdin kendisine bakarak doğru yolu bulacağı İslam’ı ataerkil diye yaftalayarak kenara bıraktığımızı varsayalım. Bu sefer “ataerkillikten nasıl kurtuluruz?” sorusu ortaya çıkmaktadır. Bir toplumda kadın ve erkek hangi rolleri paylaşırsa o toplum ataerkil olmaz ve o toplumun kadınları özgür birer insan olur:

“Sosyo-kültürel yapı cinsiyetlere ilişkin bu ayrımı insanlara, henüz dünyaya geldikleri andan itibaren öğretmeye başlar. Cinsiyetlerine uygun isimler vermekten kıyafet ve renk seçimine varan bu ayrıştırma hayatın her alanını kapsar.” s.211.

“Cinsiyet ayrımına dayalı bu pratikler toplumsal alanı da eril ya da dişil mecralar olarak ikiye bölmektedir.” s.212.

“Kadın ve erkek arasında doğal bir farklılık olduğu varsayımı ...” s.212.

Yazara göre ataerkil düzen cinsiyetlerin kendi içindeki rollerini ve doğal olarak “ayrımı” kız ve erkek çocuklarına farklı isimler vererek, onlara farklı renklerde kıyafetler giydirerek sürdürür. Farklı oyuncaklar almak, kız ve erkek çocuklara farklı meslekler önermek ataerkil düzenin kendini yeniden inşasıdır. Sosyal, siyasi, ekonomik, sportif vb hayatın her alanında kadınlar ve erkekler birlikte olmalıdır. Çünkü kadın ve erkek arasında doğuştan bir farklılık olduğu sadece bir varsayımdır. Bu söylemin cinsiyetsiz toplum idealine açıkça hizmet ettiği makaleyi yayınlayanlar tarafından fark edilmiş midir, bilinmez. Fakat KADEM’in “biz toplumsal cinsiyet adaleti istiyoruz, cinsiyetsizliğe ise karşıyız” söyleminin hiçbir şey ifade etmediği kesin. (2)

Metnin içinde geçen ataerkil düzen, patriarka, ev içi emek gibi kavramların tamamı Batı literatürünün tanımladığı şekliyle kullanılmaktadır. Feminizm ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin, Batı dışı toplumların kadınlarını Batı’nın tanımladığı-istediği tarzda yeniden tasarlamak için tezler geliştiren self-oryantalist ideolojiler olduğunda şüphe yoktur. Bu, geleneğin emansipasyon-ataerki-patriarka-ev içi emek gibi kavramlarla aşağılanması ve ilkel bulunması, toplumsal cinsiyet söyleminin eşitlik-özgürlük-kalkınma-birey olma gibi ne olduğu belli olmayan muğlak ifadelerle teşviki şeklinde açık bir icbarla gerçekleştirilir.

Ele aldığımız yazının son paragrafında şu ifade yer almaktadır: *“Eğitimli Müslüman kadınlar artık geleneksel dinsel söylemin kendileri hakkındaki yaklaşımından rahatsızlık duymakta ve onu sorgulamaktadırlar.”* Bu ifade, hakikat namına, şöyle tadil edilmelidir: “Batı’nın epistemik

kodlarıyla yetiştirilmiş, İslami şuur-müteyakkız bilinç-entelektüel derinlik sahibi olamamış, akademinin sığ literatürünü aşamamış, kendi dinine-değerlerine-toplumuna burjuva-protestan paradigma ile yaklaşan kadınlar, İslam'ın kendileri hakkındaki hükümlerinden rahatsızlık duymakta ve onu sorgulamaktadırlar.”

Bu yazıda ele alınan ve eleştirilen makalenin, alanda ortaya konan binlerce makale ve tezden yalnızca bir tanesi olduğu unutulmamalıdır. Yazanın hangi bilgi kaynaklarını istinatgâh kabul ederek yazdığı, okuyanın metnin hangi epistemik kodları ihtiva ettiğini anlamadan okuduğu bir vasatta bu, şaşılacak bir durum olmasa gerek. Modern hayat tarzının ferdi ve toplumu yuttuğu, post-modern söylemin hakikati yok saydığı, post-truth mesajlarla gerçek ve yalanın birbirine karıştığı günümüzde “Allah ve Resülü daha iyi bilir” diyenlerin, taşranın cahil insan tekleri değil, yönünü şaşırılmış insanlığa yegâne sabiteyi gösteren kutlu elçiler olduklarını aklımızdan asla çıkarmamalıyız.

Oğuzhan KABAKÇI

DİPNOTLAR:

- 1- Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları Uygulayan Ülkelerde Kadın ve Aile. (İzlanda-Finlandiya-Norveç-İsveç-Türkiye. Mücahit Gültekin – Meryem Şahin. Sekam Yayınları. İst. 2014. <https://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/tce/282.pdf>
- 2- Toplumsal Cinsiyeti Adaleti kavramının Papalığın bir projesi olduğu dair itiraz için bkz: Muhammed Balci, *İstanbul Sözleşmesi ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında KADEM'e Cevaplar*, Yüzleşme Yayınları (İstanbul: 2020).